

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ВІСНИК
КИЇВСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:

ФІЛОСОФІЯ. ПОЛІТОЛОГІЯ

Заснований у 1958 р.

Випуск 26

КИЇВ-1997

У віснику містяться результати нових досліджень у галузі філософії та політології.

Для наукових працівників, викладачів, студентів.

Редакційна колегія: *А.Є. Конверський*, д-р філос. наук, проф. (голова ред.кол.); *В.Г. Семенов*, канд. філос. наук, доц. (відп. секр.); *Л.В. Губерський*, д-р філос. наук, проф.; *І.С.Добронравова*, д-р філос. наук, проф.; *Ф.М. Кирилюк*, д-р філос. наук, проф.; *Л.Т. Левчук*, д-р філос. наук, проф.; *А.М.Лой*, д-р філос. наук, проф.; *М.Ю. Русин*, канд. філос. наук, доц.; *П.П. Шляхиун*, д-р філос. наук, проф.; *В.І. Ярошовець*, д-р. філос. наук, проф.

Відповідальний за випуск: *В.Г. Семенов*, канд. філос. наук, доц.

Адреса редакційної колегії: 252017, Київ-17, ГСГТ-1, вул. Володимирська, 60, Київський університет імені Тараса Шевченка, і філософський факультет, тел. 221-03-18

Слінченко Л.В.,
асп., Київ.ун-т

НАЦІОНАЛЬНА АРИСТОКРАТІЯ ЯК НОСІЙ КОНСЕРВАТИВНИХ ТРАДИЦІЙ У ПОЛІТОЛОГІЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ влипинського

Досвід західних країн свідчить, що коли вони перебудовували свої суспільні, економічні відносини, відроджувалися давно забуті духовні цінності та ідеї. Консерватизм надавав розвиткові суспільства певної сталості. /

На Україні консерватизм виявився у спробах ряду гетьманів надати своїй владі монархічно-спадкового характеру (Б.Хмельницький, І. Мазепа та ін.). Наприкінці XVIII - початку XIX ст. консерватизм стає ідеологічною платформою малоросійського дворянства в його боротьбі за збереження національних і станових привілеїв. Г.Галаган, П.Дорошенко та інші протиставляли російському абсолютистській ідеї ліберального консерватизму в контексті українських національних шляхетсько-гетьманських традицій. Можна погодитись із думкою В.Потульницького - відомого дослідника української історико-політичної думки, що "в українській політичній науці виникнення консервативного напрямку було викликане, необхідністю обґрунтування політико-правних підстав монархічного гетьманського ладу в Україні в 1918 р." [1]. Найбільш відомими представниками українського консерватизму були В.Липинський, В.Кучабський, С.Томашівський. В своїх наукових працях вони намагалися довести, що для України є необхідним саме монархічний лад, прагнули обґрунтувати його правомірність.

Найяскравішим представником консервативного напрямку в українській суспільно-політичній думці на початку XX ст. був Вячеслав Казимирович Липинський (1882-1932). На думку Я. Пеленського - президента Східно-Європейського Дослідного Інституту ім. В.К.Липинського у Філадельфії, "В.Липинський - один із провідних українських істориків, мабуть, найоригінальніший український політичний теоретик, соціолог та ідеолог XX століття [2].

Наукова діяльність В.Липинського починається публікацією

©Л.В.Слінченко, 1997

Але у цьому випадку термін «система» вже не є методологічним: він виступає в якості імені для позначення реальних об'єктів і має всі властивості таких імен.

При вживанні терміна «система» як номінального імені варто розрізняти абстрактні і емпіричні системи. Перші - є об'єктами теоретичного уявлення, другі - емпіричних досліджень, спостережень та експерименту. Це важливо мати на увазі у зв'язку з використанням методологічних моделей, що називаються гносеологічними. Взаємозв'язки теоретичного і емпіричного рівнів наукового пізнання мають місце також у міждисциплінарних дослідженнях. Але дані рівні і відношення можуть виявлятися і за допомогою методологічних моделей. Змістовні і математичні моделі систем можуть входити до складу як теоретичних, так і емпіричних досліджень. В першому випадку вони використовуються для виявлення законів функціонування систем, що вивчаються, побудови гіпотез про їх поведінку тощо. У другому випадку вони пов'язуються із спостереженням і експериментом, з вимірюванням параметрів систем тощо. Таким чином, можна розмежувати теоретичний і емпіричний рівні у міждисциплінарних дослідженнях. Вище були показані відмінності загальних математичних систем, що належать до їх змістовної точності і формальної строгості. Але варто вказати і на відмінності, що належать до тих мов, засобами яких вони будуються. Але моделі цих видів мають також загальні властивості - логічні. Останні відображаються за допомогою відповідних методологічних моделей.

Завдяки такому поданню загальних моделей математичні моделі розуміють як предикати, що визначені на множині станів множини параметрів систем відображення, і такі, що набувають логічні значення істинності. При цьому множина станів, на якій визначені ті чи інші моделі, розбивається на дві (у випадку двозначної логіки) підмножини, на одній із яких ці моделі набувають значення «істинно», на іншій - «хибно». Для забезпечення коректного керування моделями в них вводяться обмеження, за яких вони є істинними.

Такі обмеження виступають у ролі обмежених кванторів. Все це дає змогу виявляти логічні відношення всередині моделей і між ними, а також робить можливим оперування над ними за правилами, що вивчаються у логіці.

За допомогою логічних моделей виявляється можливим аналізувати і здійснювати взаємодію змістовних мов окремих дисциплін,

які використовуються у міждисциплінарних дослідженнях, а також мов з різними математичними мовами. Подібні моделі дають також можливість забезпечити коректність логіко-математичного аналізу, експлікації і моделювання, підвищити їх ефективність у ході наукового дослідження.

Необхідно підкреслити, що створення і застосування таких методологічних моделей має велике значення для постановки і вирішення задач формалізації міждисциплінарного знання, особливо у зв'язку із застосуванням ЕОМ при моделюванні і машинному експерименті, а також для вирішення специфічних задач логічного аналізу мови міждисциплінарних досліджень.

Такий, чином, у міждисциплінарних дослідженнях при взаємодії різних наук і наукових дисциплін застосовуються методологічні моделі вже трьох видів - онтологічні, гносеологічні та логічні. За їх допомогою забезпечуються різні аспекти взаємодії, яка здійснюється у форм, постановки і вирішення комплексних проблем.

Княжук О.П.,

асп., Київ, ун-т

ДО ПРОБЛЕМИ ПОТЕНЦІАЛУ ІНТУЇЦІЇ ЯК ФАКТОРА МИСЛЕННЯ СУБ'ЄКТА ПІЗНАННЯ

Сучасною науковою думкою не заперечується факт існування явища інтуїції як важливого чинника вирішення пізнавальної задачі. В мемуарній літературі описано багато прикладів вирішення проблемної задачі за її участі. Можна пригадати історію появи ідеї електричного поля у М.Фарадея чи моделі будови атома у Е.Резерфорда, відкриття Е.Фермі впливу уповільнення руху нейтронів на їхню здатність викликати ядерні перетворення, створення Дж.Максвеллом кінетичної теорії або теорії електричного поля М.Фарадеєм, вирішення проблеми використання вольтової дуги для освітлення П.Яблочковим, виникнення ідеї підвісного мосту в С.Бруна тощо.

Творчий потенціал інтуїції підтверджується також численними експериментами. Найбільш цікавими із них є дослідження американських психологів Дж.Гоуена, Р.Олтона, румунського психолога К.Факаоару^ англійського психолога Дж.Віккерса, американського

©О.П. Княжук, 1997 147

фізіолога У.Кеннона та ін. Останній, посилаючись на опитування 232 вчених, зазначає, що інтуїція є важливим чинником успішного вирішення пізнавальної задачі. 33% респондентів стверджували, що вирішення проблеми в них мало форму інтуїтивного здогаду, 50% опитаних вважали, що інколи завдяки інтуїції вирішувалась пізнавальна задача, 17% - ніколи не зустрічалися з таким явищем [1].

Проте, якщо проблема визнання феномена інтуїції на сьогодні вирішена, дослідженнями її природи, механізмів та пізнавального потенціалу займаються філософи, психологи, психофізіологи, фізіологи, психіатри, кібернетики тощо, залишається актуальною проблема чіткого визначення поняття інтуїції. Складається враження, що "інтуїція - колекція мотлоху, куди ми звалоємо усі інтелектуальні механізми, про які не знаємо, як їх проаналізувати, чи, навіть, як їх точно назвати, або ж такі, аналіз чи найменування яких нас не цікавить" [2].

Існує велика кількість дефініцій цього поняття, але жодна із них не є вичерпною як через складність феномена, так і через специфічність самого поняття. Для продуктивної спроби аналізу потенціалу інтуїції як чинника мислення суб'єкта пізнання, необхідно визначитись стосовно нього і визначити, в якому значенні та аспекті воно буде використовуватись. При формулюванні робочого поняття інтуїції Т будемо виходити із такого.

Оскільки явище інтуїції є складним гносеологічним і психологічним феноменом, то це повинно знайти відбиток у дефініції його поняття. Остання повинна мати комплексний, позитивний характер. Тобто дефініція має фіксувати сутнісні характеристики, а не відсутність яких-небудь властивостей, притаманних іншим явищам.

Розглядати дане явище можна на емпіричному (феноменологічному) та теоретичному рівнях. Для продуктивного аналізу нашої проблеми визначення слід подавати через зазначання сутнісних, а не феноменологічних ознак явища.

Інтуїція може розглядатися в результативному, процесуальному, функціонально-змістовному, причинно-факторному, особистісному планах. На нашу думку, найбільш конструктивною є спроба подання визначення поняття, яке фіксувало б, насамперед, функціонально-змістовний та причинно-факторний аспект явища.

Визначення інтуїції, крім того, треба подавати через родові й видові відміни. Потрібно відрізнити поняття "інтуїція" як родове і поняття "інтуїтивний процес", "інтуїтивне рішення", "інтуїтив-

ність" як видові. Останні фіксують окремі етапи існування явища: протікання, результат (продукт) і суб'єктивну основу (умову) його появи.

Тому в якості робочого поняття будемо використовувати таке визначення: інтуїція - це евристичний феномен рішення проблеми без її дискурсивного виведення, що базується на досягненні істини шляхом цілісного охоплення ціннісного змісту об'єктів реальності, виникає в ситуації об'єктивно чи суб'єктивно недостатніх вихідних інформаційних даних.

Таким чином, інтуїція як складне гносеологічне і психологічне явище є вирішенням проблемної ситуації у випадку недостатньої для отримання логічного висновку інформації чи логічно не пов'язаних між собою цілей пізнавальної активності. Саме це обумовлює поширеність даного явища в різних видах людської діяльності, особливо в науковій, технічній та художній творчості.

Унікальність інтуїції як евристичного явища базується на наявності у суб'єкта пізнання специфічних форм сприйняття та переробки інформаційних сигналів і повідомлень. Міра їх розвиненості має суто індивідуальний характер. Це призводить до того, що дана сторона інтелекту може бути представлена у різних людей різною мірою, оскільки залежить від низки вроджених і набутих якостей інтелекту людини та її психіки в цілому. Отже, евристичний потенціал інтуїції визначається не лише складністю пошукової задачі, а й обумовлюється загальним рівнем розвитку особи.

Насамперед, фактором появи та існування інтуїції є підвищена сенсорна відкритість, чутливість організму людини до зовнішніх подразників та внутрішніх імпульсів. Вона виявляється у здатності до більшого кількісного та якісного сприйняття інформаційних даних. Особливо це стосується сприйняття візуальної інформації про акциденції предметів, явищ дійсності та невербальних проявів емоційно-чуттєвих станів оточуючих. Підвищена сенсорна відкритість спричиняє підвищення вразливості людини, що призводить, В свою чергу, до порушення емоційного балансу суб'єкта пізнання.

В даному випадку завдяки інтуїції стає можливим актуалізація найбільш значущих для суб'єкта імпульсів та сигналів, А це сприяє формуванню у нього певних потреб, які він згодом буде намагатися реалізувати в своїй діяльності. При подальшій конкретизації потреб, формуванні мотивів, інтересів значне місце займає інтуїтивне мислення.»

На відміну від дискурсивного інтуїтивне мислення у ході вирі-

шення пошукової задачі оперує не лише актуалізованою інформацією про ситуацію, а й неактуалізованою. Актуалізований масив інформаційних даних базується насамперед на експлікованих, артикульованих, виражених у поняттях судженнях, знаннях та на усвідомленні цілей і методів діяльності. В даному випадку увага суб'єкта пізнання зосереджується на тих ознаках, властивостях, відношеннях об'єктів і власних станах, які, на його думку, є цінними для його діяльності. Проте завжди існує неактуалізована, фонова, додаткова, неексплікована інформація про проблемну ситуацію. Вона може бути неартикульованою вербально, оскільки полягає в наявних у людини схемах сприйняття реальності, тілесних рефлексів, міміці, жестах, практичних і інтелектуальних навичках тощо. Така інформація суто індивідуальна за носієм і залежить від вроджених властивостей суб'єкта і набутого їм досвіду. В силу персоніфікованого характеру вона не може бути експлікована. Неактуалізована інформація може також ґрунтуватися на семантичних зв'язках та узагальненнях, включених до логіко-семантичного інформаційного комплексу пошукової задачі. Крім того, в процесі вирішення проблемної задачі завжди існує контекстний масив інформації про навколишнє середовище та власний стан, що знаходиться поза межами актуального сприйняття суб'єкта в силу скла/що гі самої проблеми чи відсутності прямого зв'язку з цілями його пошукової активності. Така евристично цінна інформація теж відіграє важливу роль при інтуїтивному формуванні рішення.

Отже, можна сказати, що унікальність Інтуїції обумовлена здібністю людини в певних станах (чи ситуаціях) розширено, більш "збагачено" сприймати інформаційні дані про взаємодії з навколишнім світом і про власні стани, які виникають у такому випадку. Причому вона притаманна здебільшого людям з високим рівнем розвитку інтелекту й підвищеною сенсорною відкритістю.

Головною особливістю інтуїтивного рішення є безпосередність процесів його протікання та результатів. Обумовлюється це тим, що в основі його формування лежить оперування не конкретними образами об'єктів чи поняттями про них, а оперування інтелектуальними зображеннями - синтетичними образами. Ці сукупні образи як особливі форми узагальненого відображення реальності насичені інформацією про класи об'єктів, включених до сфери уваги суб'єкта пізнання та про його внутрішнє реагування на них. Вона є особливою формою єдності раціонального та емоціонального. Такі образи, насичені узагальненою інформацією, є багатоплановими і

багатозначними. В них через одиничне проступає загальне, через явище - сутність, завдяки чому видимими стають і неактуалізовані характеристики, властивості, функції, відношення об'єктів пізнання. А це дає можливість уловити і тенденції їх розвитку. Значну роль при їхньому утворенні відіграє фантазія, яка узгоджує між собою елементи мислення, факти та мотиви діяльності. Тому при формуванні інтуїтивного рішення важливими є не лише інтелектуальні установки суб'єкта, а його емоційний стан.

Вивченням даної проблеми останнім часом активно займаються психологи та фізіологи. Інтерес насамперед викликають дослідження канадських вчених під керівництвом В.Пенфілда. Результати досліджень дають можливість вважати, що емоційний компонент може виступати важливим компонентом механізму інтуїтивного рішення. (Такої думки дотримуються В.Б.Додонов, А.А.Налчаджян, Я.О.Пономарьов та ін.). Не виключено, що емоції є регулятором процесу вибору певного варіанту рішення пошукової задачі із низки можливих. Однією із їх функцій може бути і викликання із довготривалої пам'яті наявних варіантів рішення. Саме це сприяє актуалізації одного із них на стадії інтуїтивного рішення проблеми [3]. Нервові подразнення, що виникає при появі певної емоції чи групи емоцій, стимулює згадування набутої інформації, яка супроводжувалась ними. " Наближення ідеї відчувається, переживається емоційно, тобто спочатку заявляється емоційний фон і стає очевидним (якщо той індивід, який веде спостереження є досвідченим у інтроспекції), що рішення проблеми вже готове або формується і починається його перехід у свідомість, який може сповільнюватися внаслідок емоційної затримки" [4].

А.А.Налчаджян зазначає, що ймовірно моторний, ідеаційний і вербалізаційний елементи мови людини досить самостійно локалізовані. І якщо "прийняти цю схему, то можна вважати, що можливим є мислення безсловесне, з відсутністю або слабким моторним ефектом. А це є нічим іншим, як підсвідомим або ж усвідомленим, але образним (зазначеним ще Ейнштейном і Вертаймером) мисленням" [5].

Слід враховувати й те, що в інтуїтивному процесі, безперечно, велику роль відіграє естетична інформація. Естетична чутливість носить суто індивідуальний характер. Переконавання стосовно просторово-часових параметрів, кольору тощо не тільки впливають на емоційно-чутєву сферу людини, а й сприяють підвищенню чутливості її мозку та організму в цілому до інформаційних даних. Тобто

естетична інформація є додатковою базою формування інтуїтивного рішення.

Інтуїція, таким чином, ґрунтується на образно-асоціативному мисленні людини. Її існування пов'язане зі здатністю людського інтелекту цілісно сприймати й відображати об'єкти пізнання. Тут має місце охоплення цілого раніше частин, що робить можливим сприйняття інформації на рівні сутності, а не явища. Цілісне охоплення сприяє симультанному поєднанню різноякісних інформаційних сигналів, тобто одномоментному відображенню та оцінці різноманітних за якістю даних. Це дає змогу враховувати й використовувати те, що непідвладне дискурсивному мисленню. Останнє оперує лише однією модифікацією інформаційних сигналів в рамках проблемної ситуації. Таким чином, інтуїція "володіє здібністю до одномоментного відображення та оцінки декількох об'єктів, до їх цілісного охоплення, до утворення нового синтезу, до створення нових комбінацій" [6].

Отже, специфіка інтуїтивного рішення обумовлена дивергентним (Дж. Гілфорд) характером інтуїтивного мислення, яке здійснює асоціативно-аналогове перетворення "збагаченої" та "розширеної" за рахунок неактуалізованих сигналів інформації. Причому в даному випадку, як показують експериментальні дослідження, має місце неусвідомлення самих операцій обробки та перетворення їх. Дискурсивне ж мислення носить конвергентний (Дж. Гілфорд) характер, оскільки здійснює перетворення інформації лінійно-дискретно. На відміну від нього при інтуїтивному мисленні інформаційні сигнали оброблюються цілісно, синтетично, симультанно, синхронно, релятивно, тобто нелінійно-континуально.

Дивергентне мислення характеризують чотири основні якості: швидкість, гнучкість, оригінальність та точність ■-/за Дж. Гілфордом/. Воно служить засобом породження оригінальних ідей і самовираження та є "важливим елементом творчої діяльності" людини. Отже можна сказати, що інтуїтивне мислення носить продуктивний і творчий характер, оскільки за своєю суттю має дивергентний характер. Воно сприяє оптимізації мислительних процесів суб'єкта пізнання та є важливим чинником їх ефективності. Це обумовлене як вродженими задатками суб'єкта, так і його набутим досвідом. Цінність та важливість інтуїції як Евристичного явища в пізнавальній діяльності людини обумовлена, таким чином, продуктивним характером її результату.

Інтуїтивне мислення ґрунтується на специфічних формах сприйняття, обробки та перероблення інформації суб'єктом пізнання які залежно від характеру проблеми можуть як частково усвідомлюватися, так і не усвідомлюватись ним. Інтуїтивне рішення має персоніфікований характер, оскільки залежить від низки набутих і вроджених якостей особи. Насамперед воно обумовлюється мотиваційними установками, інтелектуальним потенціалом, особливостями емоційно-чуттєвої сфери, сенсорною відкритістю, вразливістю, допитливістю, наявними схемами сприймання тощо. Саме тому потенціал інтуїції, як евристичного фактора пізнання, детермінується і складністю ситуації, і рівнем розвитку суб'єкта пізнання.

Таким чином, інтуїція не лише сприяє оптимізації мислительних процесів людини, що призводить до вирішення пізнавальної задачі в умовах відсутності достатньої інформації. Мислення є формою реалізації потенціалу інтелекта, тобто останній виступає сутнісною базою мислення. Його можна розглядати, як "інтегральну і високодиференційовану здібність до мислення, як універсальну тренованість мозку" [8]. Він визначає здатність людини сприймати та інтерпретувати інформаційні сигнали, трансформувати їх в знання та використовувати їх. Тому можна сказати, що інтуїція в кінцевому результаті сприяє підвищенню інформаційної продуктивної інтелектуальної сфери пізнання і стимулює зростання його творчого потенціалу в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Интуиция и научное творчество. М., 1981. С.5.
2. Там само. С.93-94.
3. Пономарев Я.Л. Фазы творческого процесса /вместо введения/ //Исследование проблем психологии творчества. М., 1983. С.5:
4. Налчаджян А.А. Некоторые психологические и философские проблемы интуитивного знания: Интуиция в процессе научного творчества. М., 1972. С.260.
5. Там само. С149.
6. Шумилин А.Т. Проблемы теории творчества. М-, 1981. * С.121.
7. Одаренные дети. М., 1991. С.217-218.

8. Крамаренко В.Ю., Никитин В.Е., Андреев Г.Г. Интеллект человека. Воронеж, 1990. С.105.

Андреус А.П.

доц., Київ, ун-т

"ТЕХНЕ" ФІЛОСОФІЇ І СУТО ФІЛОСОФСЬКА ІДЕЯ

Пов'язане з філософією слово "техне" не може не викликати деякої незручності. Ще М.Бердяєв як співець свободи був дуже обурений ал"янсом "техне" з філософією. З його точки зору, не може не викликати стривоженість те, що "ми говоримо не тільки про техніку економічну, промислову, військову, техніку, пов'язану з пересуванням та комфортом життя, а й про техніку мислення, складання віршів, живопису, танцю, права, майже про техніку духовного життя, містичного шляху". На його думку, "не може бути технічних цілей життя, можуть бути лише технічні засоби, цілі ж життя завжди знаходяться в іншій області, в області духа".

"Засоби життя часто-густо замінюють цілі життя, вони можуть займати так багато місця у людському житті, що цілі життя остаточно і майже зовсім зникають". Крім того: "Техніка усюди навчав досягати найбільшого результату за найменшої затрати сил; досягнення кількості замінюють досягнення якості, що були притамані техніку-майстру давніх культур" [1].

Про "техне" та техніку писало чимало філософів. Особливо цей предмет цікавив філософів більш близького до нас часу, коли стає явним панування техніки, котра начебто несе загибель не тільки людським душам та духу, а й людському життю взагалі. Цікавою, на наш погляд, здається точка зору Й.Хайдеггера. Виявляючи зв'язок техніки з "техне" греків, він робить змістовний аналіз самого слова "техне". Так, сутність техніки таїть у собі - чого ми менш за все чекали - можливі паросток спасіння, - пише він. "...Ця сутність- місії розкриття потаємного". "Колись не тільки техніка носила назву "техне". Колись словом "техне" називалося і те розкриття потаємного, котре виводить істину до сяяння явленості" " Колись створеність (рос. произведение) істини у красоту теж називалося "техне". "І мистецтво також називалося просто

@А.Н. Андреус, 1997